

Институционална еволюция на обществата към отворен достъп и пазарна размяна?¹

Теодор Седларски*

Резюме: В статията е представена аналитичната линия, развита в изследването на Дъглас Норт, Джон Уолис и Бари Уайнгаст "Насилие и социален ред", обвързваща в единна институционална обяснителна схема контрола върху насилието в човешките общества, равновесието на интересите на коалицията от елити, осигуряваща мира и възможността за преминаване към разменни отношения без оглед на конкретната личност. Доколкото пазарната размяна като форма на организация на обществените взаимодействия не е естествено дадена, а изисква изграждането на специфична институционална среда, е демонстрирано приложението на новинституционалния подход в стопанскоисторическото обяснение на развитието, направили пазарите и демократичното общество устройство възможни в условията на европейския Ренесанс. Студии като тази на Норт, Уолис и Уайнгаст проправят пътя към създаването на модерна политическа икономика, която на основата на съвременен аналитичен апарат синтезира постиженията в обществените науки от последните десетилетия с ранната традиция на икономическите учения.

Ключови думи: нова стопанска история, институционална икономика, политическа икономия, общества с отворен и ограничен достъп, правов ред, размяна без оглед на личността, монопол над организираното насилие.

JEL: B00.

Въведение. Препоставки за съществуването на пазарите

В модерните институционални изследвания в рамките на т.нар. *нова стопанска история* (*new economic history*) се развива подход към обяснението на пазарната размяна, различен от преобладаващия през последния близо век икономически консенсус, в рамките на който стремежът към формализация измества дискусията за пазара като институция (срв. със Swedberg 1994). Представата за пазара като място, където голям брой свършено информирани рационални индивиди се срещат, за да разменят произволни блага на равновесни цени, е наследство от неокласическата теория, в която всеки субект има едностранно дефинирани предпочитания, познава напълно характеристиките на предлаганите блага и е сигурно, че чрез размяната ще увеличи благосъстоянието си. В този хипотетичен свят на общото равновесие

* Теодор Седларски е доктор, доцент в катедра "Икономика", Стопански факултет на СУ "Св. Климент Охридски", e-mail: sedlarski@feb.uni-sofia.bg

¹ Тази статия е резултат от Програмата за академичен обмен между СУ "Св. Климент Охридски" и Кьолнския университет, Германия.

(general equilibrium) конкретната организация на пазарната размяна няма значение (Richter 2011, с.35). И все пак имплицитно в така представения неокласически модел са заложени някои *основни конституционни правила (elementary constitutional rules)* – неакърнимост на частната собственост (*имуществените права*), свобода на договаряне и отговорност за поетите задължения, както и задължение за покриване на нанесени вреди (Вж. Furubotn/Richter 2010, с.ix; Richter 2011, с. 39; 2007, с. 484)². Очевидно е необходимо спазването на тези норми, образувачи *правната основа на съвършения пазар*³, да бъде гарантирано от някаква висша (за участниците в размяната) инстанция. Всяка пазарна система е принципно зависима от съществуването на публична или частна структура, която да изпълнява функциите на законодател, контролор и гарант на горните конституционни правила (Вж. Furubotn/Richter 2010, с.хxi; Richter 2011, с. 37; Фукуяма 2004, с. 15)⁴. Ширината на пазара (в словоупотребата на А. Смит), т.е. броят и обемите на сключваните сделки, зависи от ефективните механизми за гарантиране изпълнението на поетите договорни задължения между участниците⁵.

Проблемът, възникващ при изграждането на колективна (обществена) инстанция, която е достатъчно силна да защитава имуществените права и да налага принудително изпълнението на поети дого-

ворености между пазарните участници – в миналото тези функции са се изпълнявали от владетелите и различни неформални организации, а в съвременното – от модерната държава, е, че тя разполага с властта и да отнема имуществото на отделните пазарни субекти. Така, въпреки че се явява основна предпоставка за функционирането на цялата пазарна система, държавната намеса от своя страна трябва също да бъде надеждно ограничавана – необходима е "сигурна политическа основа, която поставя строги граници на възможността на държавата да конфискува богатство" (Weingast 1993, с. 287, срв. с Weingast 1995; Furubotn/Richter 2010, с.хxi). Става дума за *достовърно обвързване (credible commitment)* с правилото да не се прилага нерегламентирано насилие, да не се акърнява частната собственост, както и да се зачитат частните договорености.

Общества с ограничен и общества с отворен гостъп

Новаторски за традиционната икономическа наука подход, с който се прави опит да се разрешат проблемите при обяснението на възникването на горните предпоставки за разпространението на пазарната размяна, предлага актуалното изследване на Норт, Уолис и Уайнгаст "Насилие и социален ред" (North/Wallis/Weingast, 2009). То

² Вж. относно основните елементи на функциониращия (идеален) пазарен ред работите на немските орголиберали – В. Ойкен, Ф. Бьом, В. Рьопке, А. Рюстов, както и на Хайек (срв. с Richter 2011b; 2011; Schmidtchen 1984; Леонидов 2000).

³ Достатъчна, в неокласическата представа, за съвършена координация на плановете на рационалните, егостични субекти да произвеждат и консумират (Furubotn/Richter 2010, с.х).

⁴ Т.е. в парадигмата на новата институционална икономика функционирането на пазара зависи непосредствено от съществуването на държавата и начина, по който имуществените права и институциите са структурирани, за да намалят на транзакционните разходи.

⁵ Изследванията, базирани на модела принципал-агент и т.нар. договорна теория (contract theory) в рамките на новата институционална икономика (НИИ), предлагат широк кръг от примери за подобни институционални решения (вж. междувременно добилите широка популярност изследвания на търговските мрежи на магрибите на А. Грайф, Greif 1989). Исторически първи са се развили частните институции за гарантиране на изпълнението, за да направят размяната възможна, докато публичните са били създадени на по-късен етап, разширявайки обхвата и създавайки условията за безлична размяна в съвременните пазарни икономики.

обеднява редица аналитични постижения на немската историческа школа и американския институционализъм на прага на 20-тото столетие със съвременните методи на новата институционална икономика и поведенческата теория на изгрите (behavioral game theory). Авторите изграждат цялостен модел на историческото развитие от традиционни *общества с ограничен достъп* до властовете и икономическите ресурси (*limited access societies*) към модерните *общества с отворен достъп* (*open access societies*). Аргументацията е в граничното пространство между икономика, социология и политология. Централната концепция е, че организираното човешко съществуване преминава последователно от натурални, затворени и бедни, но *егалитарни* и *реципрочни* аграрни общности с *лично познанство* между членовете (срв. с описанието им у Полани, вж. Седларски 2011) към пазарната организация на съвременните развити нации – размяна без оглед на личността, специализирани производства, наличие на публична инфраструктура и обществени форми на застраховане срещу превратностите, следващи от участието на безлични трудови пазари (социални помощи, здравно осигуряване, намаляващи индивидуалния риск от пазарната координация) (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 118-119).

До концепцията за *първата и втората икономически революции* на Норт и Томас (North/Thomas 1973), авторите поставят идеята за общества с ограничен и отворен достъп като фази на социално-икономическото развитие. С възникването на първите общества с ограничен достъп преди десет хиляди години нарастват неимоверно възможностите за създаване и поддържане на нови институционални форми. Те се дължат на овладяването на насилието с помощта на ограничаването и последващото разпределение на достъпа до икономически ренти, в резултат на което се формират относително стабилни управляващи коали-

ции. Така става възможно огромното разрастване на ранните човешки общества, настъпило по това време, урбанизацията и технологичните нововъведения. Но тези общества се натъкват на граници на растежа и развитието, тъй като множество от новите възможности, които възникват, заплашват равновесието в разпределението на рентите в управляващия елит и с това разклащат обществения ред. Тези граници стават особено очевидни на фона на резултатите на отворените общества през последните двеста години (North/Wallis/Weingast 2009, с. 253).

Най-рано в човешката история, в обществата на ловци и събирачи, отношенията са организирани около личното познанство и многократно повтарящите се взаимодействия между едни и същи лица, правещи насилието по-малко вероятно (обикновено дисконтираните бъдещи облаги от сътрудничеството надвишават тези от насилственото отнемане в настоящия момент). Групите най-често са с размери от двадесетина души, а по-големи се формират само спорадично и временно. На по-късния етап на социално развитие обществата с ограничен достъп продължават да залагат на личното познанство, само че вече между членовете на управляващия елит, които образуват коалиции на основата на военна, религиозна, икономическа власт. Те ограничават достъпа на останалата част от обществото до рентите, произтичащи от използването на тези властови ресурси. Тъй като горните ренти биха пострадали в случай на насилие в големи размери, членовете на коалицията могат да се обвържат достоверно с усилия за запазването на мира: елитите създават и контролират мощни организации като църквата, войската, съдилищата, правителствата (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 254-255).

Процесът на постепенен преход към отворен достъп започва с превръщането на *привилегиите* на отделни личности в упра-

Вляващата коалиция в *права* за облечения в дадена социална роля без оглед на конкретната физическа личност. Едва когато отделните фракции на елитите (тук елитът не е унифициран участник, а в общия случай се състои от няколко противостоящи си полюса на сила, които могат да бъдат в равновесие помежду си в по-кратки или по-дълги периоди⁶) стигнат до убеждението, че осигуряването на неперсонални права, които да се разпростират върху всички членове на властимащото съсловие, е по-добрият и сигурен вариант за тях, се пристъпва към създаване на правна регламентация (legislation), съдебна система (legal system), разширяване на гражданството (citizenship, т.е. принадлежността към управляващото съсловие) и други формални институции, които уреждат отношенията, основани преди на лично извоювани и защитавани уникални привилегии⁷ (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 150-151). Следващите стъпки обикновено включват разширяване на законовата защита на правата на все по-големи части от населението (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 148) до евентуално преминаване към отворен достъп до властовите ресурси⁸.

Норт, Уоллис и Уайнгаст формулират три **прагови условия, които правят прехода към отворен достъп възможен, но не и неизбежен**: 1) *правов ред (rule of law)* за членовете на елита; 2) *постоянно съществуващи организации (perpetually lived organizations)* в частната и публичната

сфера (без оглед на конкретните участващи личности, с продължение на дейността и след смъртта им; самата организация е легална персона, можеща да носи права и задължения) и 3) *консолидиран контрол над въоръжените сили (consolidated control of the military)*. По правило те следват исторически в този ред и за всяко следващо условие е необходимо предното, като всичките три са предпоставка за неперсонални отношения между елитите, явяващи се началната точка на развитието към отворен достъп (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 151-152).

Изброените условия са съвместими с логиката на функциониране на ранните социални системи и служат на нуждите на елита в натуралните общества с ограничен достъп. Елитите ги осъществяват, преследвайки своя егоистичен интерес (организациите се създават като инструмент за систематично извличане на ренти и контролиране на достъпа до такива икономически възможности; консолидираното управление на войската служи за туширане на военните конфликти между членовете на елита, а правовият ред – за регламентирано разрешаване на спорове между тях и по-широко непристрастно уреждане на взаимоотношенията), без непременно да предвиждат резултата от комбинираното им действие, а именно познатите от съвременното неперсонални права и размяна (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 154). Създаването и поддържането на отворения достъп не може да е целенасочено (волево), тъй като в началото на описаните процеси

⁶ Обратно, Acemoglu/Robinson (2006) развият мащабно обяснение за прехода от "не-демокрация" към демокрация, тръгвайки от идеята, че елитите представляват единен играч, който отстъпва властта на мнозинството, за да избегне по-големи загуби в случай на революция. Те изследват механизма на достоверно обвързване с обещанията на елита към мнозинството за споделяне на властта при постепенния преход към демокрация (срв. с North/Wallis/Weingast, 2009, с. 149). Вж. Greif (2008) за по-ранен институционален модел, в който елитът е съставен от конкуриращи се фракции.

⁷ Фигурата на freehold в следсредновековната английска поземлена система е пример за неперсонална институция (фрихолдърите получават достъп до правосъдие и право да гласуват, ако притежават достатъчно земя), вградена в един като цяло персонален ред, в който личността на едрите земевладелци продължава да играе важна роля (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 150).

⁸ Най-общо, аналитичната схема вярвания – институции – икономически резултати, предложена от North (2005), бива развита тук до насилие – институции – организации – вярвания (вж. North/Wallis/Weingast 2009, с. 257).

Статии

никой не предполага възможността за съществуване на подобен обществен рег. Едва в съвременните развиващи се общества изграждането на отворен достъп може да е съзнателна цел, тъй като примерът за него съществува в развитите демокрации (North/Wallis/Weingast 2009, с. 188)⁹.

Отворените общества стъпват на постиженията на тези с ограничен достъп до колкото действията на отделните членове на обществото отново са мотивирани от лични интереси, които биват отстоявани с помощта на организации. Правото да създават организации (религиозни, политически, икономически, социални), с които да преследват произволни цели, тук обаче принадлежи на всеки гражданин. Равновесието не се постига чрез манипулиране на достъпа до ренти за осигуряване баланс на интересите между индивидите в управляващото съсловие, а чрез непрекъснатата конкуренция на организации, както и чрез съществуването и поддържането на определени идеи и вярвания – т.е. баланс в много по-голям мащаб, на фундаментално, масово в социален план равнище. Рентите са значително по-малки (относително помежду отделните алтернативи, номинално по-големи в сравнение с традиционните общества поради по-голямата производителност) и са временни. Контролът над войската, която единствено има право да упражнява насилие (и може ефективно да налага това ограничение над членовете на обществото), е съсре-

готочен в правителството, а контролът над правителството е обект на икономическа и политическа конкуренция. При опит от страна на правителството за насилствено (военно) налагане на решения или разпределения на ренти възникват нови политически, икономически и социални организации, които канализират ресурси, за да изместят настоящата управляваща група от властта. Така отвореният достъп в политически и икономически план, от своя страна, се явява необходимо условие за стабилността на системата, която е много по-приспособима към вътрешни и външни промени в сравнение с временното равновесие на силите при ограничения достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 255).

Правов рег

Както беше посочено по-горе, непосредственият произход на правовия рег като първо условие за налагане на отворен достъп може да се проследи до обичайно установените процедури за арбитраж при спорове между членове на елита и първоначално включва само еднакво третиране на членовете на едно йерархично ниво. Доброволното, целенасочено преобразуване на личните привилегии на отделни членове на елита в неперсонални права идва в момент, когато те чувстват привилегиите си заплашени от вътрешноелитна конкуренция (от групи фракции на елита). Превръщайки ги в неперсонални права, представителите на властващото съсловие се надяват да защитят своите привилегии

⁹ Само в този контекст логиката на Acemoglu/Robinson (2006 – вж. бележката по-горе) може да е изпълнена: управляващите (като единичен играч) в някои съвременни авторитарни държави предават контрола на демократично избрани институции с надеждата да се постигне благосъстоянието на западните общества за всички групи – управляващи и население. И тогава обаче частичното пренасяне на институционални конструкции не гарантира, че обществото ще бъде с отворен достъп по подобие на западните демокрации, въпреки че външно условията са идентични. Дори исторически да се е стигнало до върховенство на закона по отношение на елитите и с това да е станало лесно (намалени са разходите за) разпространето му върху широките маси на населението, не е гарантирано, че този преход към същинско отворено общество ще се осъществи, тъй като това не е непременно в интерес на управляващата коалиция (North/Wallis/Weingast 2009, с. 189).

¹⁰ Вж. обяснението на бързия крах на социалистическите режими в края на 80-те години на XX век с невъзможността за унаследяване на привилегиите на комунистическата върхушка и стимулът за преход към ново институционално устройство на обществото.

по-ефективно¹⁰ (North/Wallis/Weingast 2009, с. 190-191). Когато исторически възникне общ набор от права за дадена група от елита, се появява и интерес за общото им отстояване (вж. английските благородници срещу краля). Налагането (enforcement) на правата става по-лесно – в случай, че бъде нарушено правото на един, то бива засегнато правото и на всички останали, поради което поддръжката за това право бива и колективно гарантирана. В крайна сметка еднквите права могат да бъдат спазвани, а и разменени без оглед на личността, което постепенно води до познатите съвременни форми на неперсонално правно регулиране (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 157-158). Създаването на унифицирани правни отношения намалява транзакционните разходи при ориентацията в социалните взаимодействия и дава възможност за по-дългосрочно планиране (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 155, срв. със Седларски 2009).

Постепенно, с обособяването на стандартни права, започват да бъдат разграничавани личните интереси на физическото лице от интересите, правата и задълженията на длъжността, която заема (North/Wallis/Weingast 2009, с. 163). Още през XII век в Европа се налага правилото, че управникът на дадена област или църковна структура не може еднoлично да отчуждава собствеността в нейните рамки, която е публична, а само да разполага с нея за воденето на делата ѝ, с което се слага началото на организации, наживяващи отделните си членове¹¹. Подобен процес протича по отношение на ролята на краля – юридическата персoна на краля вече се схваща като вечна и независима от физическия

носител. Отделното физическо лице, "изпълняващо длъжността", не може да променя свързаните с нея правомощия. Поети задължения от един носител на титлата стават обвързващи за наследника му, което се отнася както за кралете, така и за контриращите ги светски позиции. За да бъде обвързването му с ограниченията на ролята достоверно, е необходимо наличието на организирано насрещно, управлявано "тяло" (fiscus), което също да е безкрайно съществуващ правен субект, с чието съгласие кралят взема решенията си (North/Wallis/Weingast 2009, с.164) – утвърждават се представителните организации на елитите. С времето други обединения на управляващото съсловие вътре в държавата също започват да се стремят да получат постоянен и неперсонален статус. Тяхното формиране и независимост от волята на краля и създалите ги лица са ключови за налагането на днешния държавен ред и гражданско общество в мащабите, които познаваме.

Постоянно съществуващи организации

Преминаването към т.нар. "зряло натурално общество" (*mature natural state*) става възможно, когато членовете на управляващия елит на основата на самоналагащи се споразумения (т.е. взаимна зависимост) успеят да постигнат ненасилие помежду си и специализация – една група да се специализира в упражняването на насилие, друга – на стопанска дейност, трета – на политическа, на религиозна и пр. (North/Wallis/Weingast 2009, с.259). Така се формират организации

¹¹ Църквата като общност на вярващите все повече се самодefинира като независимо "тяло" от краля и държавата, самоуправляващо се по свои вътрешни правила (мирянството е назовавано общо като fiscus, а църковното "тяло" – christus) (North/Wallis/Weingast 2009, с. 161). Тъй като в католическата църква папата може да разполага с църковното имущество само със съгласието на "църковното тяло" по принцип, а то не може да бъде представяно от едни и същи конкретни физически лица, които имат ограничен живот, в продължение на векове се избистря представата за корпоративния характер на църквата – дълго съществуваща неперсонална организация, където правомощията имат за източник заеманите длъжности, а не са свързани с физическия им носител. Същото започва да се отнася и за самия папа (North/Wallis/Weingast 2009, с. 163).

Статии

на елитите, а гържавата е "организация на организациите". Постоянни организации могат да се развият и запазят само при дългосрочно съществуваща гържава, която да гарантира поддържането на правовия ред и санкционирането на споразумения (договори) и след смяната на даден владетел, съответно промяна на стила или морала на следващите властимащи (North/Wallis/Weingast 2009, с. 152). Първоначално само елитите имат достъп до правото да създават организации и да извличат рентите от подобно предимство. В парадигмата, която Норт, Уолис и Уайнгаст предлагат, обаче еволюцията на обществата е свързана с демократизирането на това право (отварянето на достъпа до организации, поддържани, а не преследвани от гържавата и обществото)¹². Наличието на такива организации (публични и частни) с идентичност, различна от идентичността на съставляващите ги членове, е необходимо условие за съществуването на неперсонални отношения между индивидите в социума (North/Wallis/Weingast 2009, с. 260, 262).

Договорите между организации, а не между физически лица, са по-сигурни, защото са без оглед на конкретната личност и продължават действието си след смъртта на организационните членове (North/Wallis/Weingast 2009, с. 152). Например, тъй като вече гържавният дълг не е свързан с личността на краля (който преди е можел едностранно да променя условията – да намалява дължимите лихви или да не плаща въобще), а е в прерогативите на парламента – достоверността на обещанието за плащане от гържавата

нараства многократно, а с него и размерът на отпуснатите на гържавата кредити (от около 5 % от БВП до приблизително 40 % от БВП няколко години след конституционната реформа, последвала отстраняването на Джеймс II). Тази финансова свобода на английската гържава осигурява и военното ѝ надмощие над съперниците през XVII и XVIII век (North/Wallis/Weingast 2009, с. 187).

Според Норт, Уолис и Уайнгаст в литературата обаче често се среща опростенческо представяне на проблема как ефективно да се ограничи периметъра на действие на властимащите, което се заключава в "поставяне на владетеля под [а не над] закона" (North/Wallis/Weingast 2009, с. 248-249). Така се пренебрегват сложните институционални процеси, необходими тъкмо за това. Владетелят, който в традиционното общество е просто предводител на коалицията на елитите, трябва да се превърне в неперсонална институция, въградена в гържавата като продължително съществуваща организация¹³. Общества, които въпреки привидното институционално привнасяне на успешния западноевропейски модел, продължават да преразпределят достъпа до нововъзникнали възможности за ренти сред група елити, за да запазят коалицията на интереси, не са постигнали отворен достъп, а все още са традиционни общности, където върховенството на закона не е установено по принцип. В обществата с отворен достъп то се дължи на способността им да третират индивидите без оглед на конкретната личност, което се явява про-

¹² Под поддържане на организациите от гържавата и обществото се има предвид създаването на институции за принудително изпълнение на договорите, защитата на потоците им от стоки и услуги от опортюнизъм, както и такива, създаващи правдоподобна обвързаност с въздържанието от присвояване на създадената от тях стойност от страна на гържавата (North/Wallis/Weingast 2009, с. 270; срв. с Greif 2008).

¹³ Крал Джеймс II (1685-1688) не успява да управлява успешно коалицията на интереси в Англия между т.нар. тори и виги (първите – представители на управляващия елит от земеделските среди, подкрепящи предишния крал срещу вигите, а вторите – от търговското съсловие, разграничили се след средата на XVII в. /след Реставрацията от 1660 г./), поради което загубва подкрепата и от двете части на елита. След неговото отстраняване двете противостоящи си страни налагат конституционни ограничения на бъдещите крале, с което полагат основите на съвременната конституционна гържава като неперсонална продължително съществуваща организация. Решенията на парламента обвързват краля, парламентът е и субектът, който определя данъците. Самият парламент е дългосрочно съществуваща организация, която набира членовете си по вътрешни, независими правила (North/Wallis/Weingast 2009, с. 186)

блем в натуралните общества. (North/Wallis/Weingast 2009, с. 263). Независимите организации, формирани от индивидите за преследване на техните цели в анонимната среда на пазарното общество образуват гъста мрежа, която Норт, Уолис и Уайнгаст (North/Wallis/Weingast 2009, с. 117) идентифицират с *гражданското общество* (*civil society*). Те могат да окажат активна съпротива при опит да се въведе затворен достъп (да сключват споразумения с опозиционните партии, ако интересите на членовете им са накърнени и пр.) (North/Wallis/Weingast 2009, с. 127). Самият отворен достъп до тези организации се явява предпоставка за поддържане на отворения достъп в обществената система като цяло. Ако някоя от тези организации извлича ренти, то това привлича конкуренти в нейния "пазар", като в крайна сметка намалява печалбите за всички и не се стига до концентрация на богатство и власт (North/Wallis/Weingast 2009, с. 118).

Консолидиран контрол над армията

След като юридическата персона на краля е била надеждно ограничена в правата и задълженията си и е възникнала представителна организация на управляваното "цяло", което да дава съгласието си за решенията на монарха – на държавата е можело да бъде поверено единното управление на въоръжените сили (North/Wallis/Weingast 2009, с. 165). Консолидирането на контрола над армията е най-мъчната

стъпка в прехода към отворен достъп, която изисква прерязването на тесните връзки между икономика, политика и войска в традиционното общество (North/Wallis/Weingast 2009, с. 168). То позволява общественото разделение на труда и специализация (не е необходимо всеки да поддържа отбранителен капацитет)¹⁴. Исторически подобна специализация процъфтява първо в рамките на управляващата коалиция (North/Wallis/Weingast 2009, с. 170). Множество от моделите за обяснение на развитието към демократичното устройство на съвременното (например този на Acemoglu/Robinson 2006) приемат консолидиран монопол над насилието (по М. Вебер) у елита като единно цяло (държавната власт) за даденост, но то е трябвало първо да бъде постигнато в продължителен исторически и институционален процес на вътрешноелитни промени и разпределения на предимства и власт в Западния свят¹⁵. Тъй като в примитивно организирани общества отношенията се изграждат на принципа патрон-клиент, духовници, търговци, учители се съзават в мрежи от връзки с военни предводители. Личността на страните по отношението играе важна роля. Връзки, които се простират между отделните мрежи, биват заплашени при военен конфликт между отделните въоръжени фракции на елита, затова в тях не се инвестира. В резултат, при липса на консолидиран контрол над армията, не могат да се развият и неперсонални

¹⁴ Bates (2001, с. 50) излага аналитична схема, при която наличието на група в обществото, специализирана в насилие, всъщност допринася за дългосрочното развитие и натрупване на богатство, тъй като е в неин интерес да не посяга на производителната прослойка, която защитава, а да разчита на дългосрочните ренти, които може да извлича от нея в бъдеще (включително защото така очаква да повиши бойния си потенциал – каквато обикновено е основната ѝ цел, Tilly 1992, с. 34). По този начин се увеличава хоризонтът на планиране за стопански начинания в обществото (вж. North/Wallis/Weingast 2009, с. 174).

¹⁵ Един от начините исторически да се разреши проблемът на битката на всеки срещу всеки е роговото и по-късно феодално организиране на защитата, което позволява достоверна заплаха, че ако един член на групата бъде нападнат, цялата група ще отговори с насилие. Така самата заплаха от насилие възпира посегателствата върху личността (насилието). Това означава, че общества с привидно отсъствие на насилие могат да се базират като социална конструкция на непрекъснатата заплаха от прибягване до насилствена разправа (North/Wallis/Weingast 2009, с. 173).

отношения. В случай обаче, че такъв се установи и рискът от военно противопоставяне вътре в елита се намали, се разширяват възможностите за социално "отдалечени" контакти без оглед на конкретната личност и принадлежността към патронно отношение (North/Wallis/Weingast, 2009, с. 153-154).

Норт, Уолис и Уайнгаст определят следните условия за успешен политически контрол над войската: 1) професионална армия; 2) разделение на гражданската и военната власт; 3) липса на необходимост на гражданската власт да прибегва до услугите на войската за управленски действия; 4) войската не притежава собственост, която може да отчуждава самостоятелно или от която да извлече плодове, както и да придобива без разрешение от гражданската власт; 5) Върховните главнокомандващи на войската се определят от гражданската власт, а не вътрешно от самата армия (North/Wallis/Weingast 2009, с. 170). Необходимо е развитието на няколко дългосрочно съществуващи организации и институционални решения, които да осигурят дисциплинирането на войската от гражданското общество, тъй като контразаплахата от насилие в случая е неприложима (при консолидираната армия няма друга военна сила, която да оказва насрещна заплаха срещу нея, North/Wallis/Weingast 2009, с. 171)¹⁶. Такива примери са ограничаването на правото на краля да разполага със суми от хазната за военни цели само със съгласието на политическото тяло (парламента) или зависимостта на доставките за армията от частния сектор в съвременните държави. Военното командване (което също се

превърща в организация с дълъг живот) е разделено от набирането на финансиране за бойните действия – решението кога да се воюва и колко да се похарчи е извън армейското началство (North/Wallis/Weingast 2009, с. 171).

По-нататък авторите описват историческия процес на преминаване към отношения без оглед на личността в организацията на провизиите за армията, изиграл според тях ключова роля в налагането на съвременните пазарни институционални форми. До 30-те години на XVII в. управата на доставките за английския флот е в ръцете на началника на провизиите. Отношенията му с различните доставчици са базирани изключително на лични връзки. Той задлъжнява към тях, а след като получи парите от хазната се разплаща. Редът, по който става разплащането, обаче се определя субективно от него – така множество потенциални доставчици не се включват в процеса (не се стига до конкуренция между доставчиците на база цени), защото те считат, че старите познайници на началника винаги ще имат предимство (North/Wallis/Weingast 2009, с. 184)¹⁷. На основа на създадената по-късно безлична организация на доставките за флота (управата получава правото да издава дългови книжа, чиито държатели могат да ги продадат на финансовите пазари, което премахва личностния елемент в отношенията и води до конкуренция по цени и качество) Англия успява да постигне военно надмощие над Франция и да осигури повече от 6 месеца на кораб в открито море, при положение, че по това време максималният престой без връщане в пристанище е бил един месец (North/Wallis/Weingast 2009, с.

¹⁶ В обществата, където въоръжените групи имат твърде голяма власт или където капиталът има такава власт, трудно се стига до политически развития, гарантиращи икономически растеж чрез взаимно обвързване и контролиране на агресивните действия (едновременно политически и икономически напредък – North/Wallis/Weingast 2009, с. 175).

¹⁷ Срв. със ситуацията при прехода от планова към пазарна икономика в бившите социалистически страни.

183). Ако флотът не изплаща задълженията си по дълговите инструменти, лихвените проценти по тях на финансовите пазари (борсите – организации с продължителен живот) ще се увеличат (North/Wallis/Weingast 2009, с. 185), с което бъдещите доставки ще се оскъпят от гледна точка на флота (всяка страна гържи насрещната в зависимост, съществува равновесие на интересите без значение на конкретните участващи лица). Тази организация на управата на доставките за флота (най-големият купувач на лондонските пазари) се превръща в един от съществените фактори за развитие на големи производствени фирми в селското стопанство, конкуриращи се по качество и цена (независимо, че големите доставчици първоначално са създадени от елитите и са със затворен достъп: в крайна сметка конкуренцията намалява рентите – икономическите печалби на доставчиците, и премахва личните патронни отношения). Доставчиците вече не са кредитори на флота, тъй като продават дълговите документи на фондовия пазар – за тази цел се развиват специфични финансови организации с продължителен живот, което е друго следствие от новата организация. Трите страни (флотът, доставчиците и финансовите пазари) започват да функционират в симбиотично равновесие (North/Wallis/Weingast 2009, с. 186)¹⁸.

Нещо повече, в последвалия исторически период на колонизация Англия, Франция и Холандия използват получастни корпоративни организации на елитите, под гържавна закрила, но извън непосредствената структура на гържавата (например

Източноиндийските компании), докато Испания и Португалия не възприемат такава практика. По-късно от нея ще се развие акционерното дружество, което ще се яви основна организационна форма на противомежества на политическите (ръководещи войската) организации при прехода към общества с отворен достъп, осигуряващи мирно равновесие и граждански контрол над армията (North/Wallis/Weingast 2009, с. 200). Във връзка с различното колониално наследство в Южна и Северна Америка, което оставят Испания и Португалия, от една страна, и Англия, Холандия и Франция, от друга – Норт, Уолс и Уайнгаст твърдят, че първите при началната колонизация изнасят в Новия свят порядки от ранното традиционно общество (basic natural state) с ограничен достъп, докато вторите – такива от развитото общество с ограничен достъп (на прага на преход към отворен достъп, mature natural state – North/Wallis/Weingast 2009, с. 176).

Ключовото условие, следователно, за придвижване в посока на отворен достъп е институционалното и организационно развитие и опит, които европейските страни натрупват през този период, включително поради необходимостта да се администрат огромните колониални владения (позволяващи, според някои автори, разхлабването на малтусианските ограничения пред ръста на населението).

Политическа система в обществата с отворен достъп

Представата за равенство и еднакви възможности (достъп) за всеки да постигне материално благополучие и политическо представителство (съответно админи-

¹⁸ Като по-късен пример за обвързаността на дадена обществена роля с физическото лице, на което е поверена, авторите посочват ковчежниците на отделните американски щати. Дълго време сметките, които водят, са на тяхно лично име, а при смъртта им се установяват множество нередности и липси. При встъпването в длъжност на нов ковчежник се водят дела, а липсващите суми се завеждат като нереализирани вземания за щата. В същия период – XVIII век – финансовите длъжности във Франция дори се купуват и продават (North/Wallis/Weingast 2009, с. 167). Промяната в тази организация е едно от многото постепенни преобразувания, които протичат едновременно при прехода към отворен достъп и неперсонална бюрокрация във Веберов смисъл.

стративна или управленска позиция) може да се разглежда в описвания тук контекст като условие за поддържане на широк баланс на силите в отворените общества – коалиция на всички за запазване на съществуващия ред. За тази цел непрекъснато трябва да се убеждава по-голямата част от обществото, че е в негов интерес системата да функционира в този ѝ вид. Цена за поддържането на дадена обществена система от управляващите има, независимо дали става дума за общества с ограничен достъп (концентриране на военната мощ във властимащите, осигуряване на коалиция от въоръжени участници от високо равнище чрез преразпределение на облагите от затворения достъп, срв. с подхода на Greif 2008) или при демократичната и свободнопазарна система на отворения достъп (разходи за публични блага – инфраструктура, здравеопазване, образование, социална защита при безработица, старост – North/Wallis/Weingast 2009, с. 112, 124). Когато облагите от технологичното и икономическото, институционалното развитие се увеличават с нарастването на продуктивността (включително чрез организационно усъвършенстване – както на ниво отделна фирма, така и на ниво обществена система), следва да има повишаване на дела на всички участващи индивиди, за да се запази подкрепата за избрания път на развитие¹⁹.

Мерки като масово образование и обществена инфраструктура подпомагат пазара, разширявайки кръга от участници и носейки облаги за всички членове на обществото от икономическия растеж, стимулират индивидуалните инвестиции в човешки капитал (т.е. допълнително увеличават производителността, например

пензионното осигуряване и помощите за безработни в определен период след загубата на работа намаляват риска от инвестицията в допълнително образование и квалификация). В подхода на Норт, Уолс и Уайнгаст разходите за публични блага не са странични и натоварващи, водещи до нетни загуби (dead weight loss), а необходими елементи за функционирането на пазарите (създаденият ред без социално напрежение осигурява дълъг инвестиционен хоризонт). В крайна сметка те се оказват от интерес тъкмо на управляващите елити, които са успели да прозрат несъстоятелността на мисленето за преразпределението като игра с нулев резултат и осъществяват тези инвестиции в повишаване на нетното благосъстояние на обществото, включително своето собствено (North/Wallis/Weingast 2009, с. 142-143). Като пример за подобно осъзнаване авторите посочват социалдемократическите правителства в Европа при прехода към общества с отворен достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 144). В замяна на социални програми като социалното осигуряване, организираният труд (синдикатите) поема ангажимента да ограничава исканията си за увеличаване на заплатите до ръста на производителността, включително с оглед на запазване на конкурентоспособността на местната икономика. Действително, в последното десетилетие нараства литературата, в която социалните програми се разглеждат не като насилствено наложени на деловия сектор от правителството, а напротив, като създадени с активното участие на частния сектор, който създава с тяхна помощ стимули у работниците за специфични за фирмата или бранша инвестиции (North/Wallis/Weingast 2009, с. 144).

¹⁹ Срв. със стремежа за запазване на относителния социален статус в концептуалната рамка на Frank (1985). Такава е и същността на антикорпоративните протести на Уолстрийт и по света, започнали през есента на 2011 г. По същество те не се отличават от синдикалните настоявания за преразпределение на приходите от дейността на отделно предприятие или от водените в миналото войни за преразпределение на възможностите за концентриране на богатство и власт в обществата със затворен достъп.

Така Норт, Уолис и Уайнгаст преразглеждат "фикцията на класическата политическа икономия, че пазарите съществуват [независимо, самостоятелно], а гържавата се намесва" (North/Wallis/Weingast 2009, с. 121, вж. също с. 112). Тъй като контролът над насилието е бил установен, канализиран в специален институционален ред, привидно изглежда, че в обществата с отворен достъп политиката и икономиката са две отделни, независими области (за разлика от обществата в естествено състояние, срв. с трактовката на Полани, вж. Седларски, 2011). Разделението на властите (институционализиране на участници с право на вето в терминологията на Норт, Уолис и Уайнгаст) прави властта по-нежелана (смекчава борбата за власт и рационалните инвестиции за завземането и задържането ѝ), тъй като в даден момент индивид или група може да разполага само с част от цялата власт в обществото, а от там и очакваните ползи са ограничени (North/Wallis/Weingast 2009, с. 123). От своя страна загубата при следващо неспечелване на изборите е малка, с което се намалява вероятността организирани групи да се стремят да останат непременно на власт в продължителен период, т.е. намалява се цената за поддържането на демократичната система (един вид *транзакционни разходи* – за поддръжката на стабилността на системата срещу атаки, се заменя с *грух* – разходи по координация на множеството

участници в разделената власт, при което е възможно спестяване на ресурси при многократно нарастване на възвръщаемостта за обществото като цяло). При всички случаи сложната организация на властовете и бюрократичните отношения води до увеличаване на "размера на правителството" в сравнение с обществата с ограничен достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 123). Размяната без оглед на личността и публичната инфраструктура водят до необходимостта от масова политика чрез партии с отворен за всички достъп (срв. с Engermann/Sokoloff 2005). Безличността (на достъпа до публични блага като съдебна система, обществен ред, сигурност, налагане на изпълнението на договорите, защита на имуществените права и др.)²⁰ намалява възможността на управляващите да заплашват или подкупват с отнемане или предоставяне на облаги на конкретни лица в замяна на подкрепа и оттам – увеличаването им на власт (както в обществата със затворен достъп – North/Wallis/Weingast 2009, с. 113)²¹. Налице са подбуди за властимащите да спазват правилата, за да бъдат преизбрани.

Проблемът при преминаване към съвременните общества с отворен достъп е осигуряването на "системна конкуренция" (на конституционно ниво, съответно необходим набор от стимули, North/Wallis/Weingast 2009, с. 113) без насилие – в политическата

²⁰ Например социалните помощи или помощите за безработица се предоставят на лица, които отговарят на формалните критерии, а не на такива с връзки или протекции от патрон в администрацията (авторите дават като пример за корупция индийската бюрокрация, продаваща правата за получаване на помощи - безплатна храна – на готовите да платят най-много, North/Wallis/Weingast 2009, с. 113, подобни случаи обаче могат да бъдат открити без усилие и в работата на българската местна администрация).

²¹ Така възникналата неперсоналност в отношенията на свой ред се превръща във фактор за увеличаване на публичните блага – чрез политическата система избирателите могат да изискват повече публични блага, а политиците имат стимул да им ги предоставят (увеличава се "политическата отзивчивост", *political responsiveness*, спрямо исканията на анонимния избирател, North/Wallis/Weingast 2009, с. 111-112, 118; срв. с Acemoglu/Robinson 2006). Осигуряването на администрацията и управлението, налагането на правата ѝ и на организации извън гържавата изискват огромен бюрократичен апарат. Същото се отнася и за контрола над самите гържавни органи и разделението на властите, което възпрепятства завземането на властта от отделни групи (от друга страна безличното предоставяне на публични блага е по-ефективно от икономическа гледна точка в сравнение с персоналното – съществуват ефекти от мащаба).

и икономическата сфера, които взаимно се поддържат. Конкуренцията (прег очите на трети – клиента) води до стремеж да се надмине конкурента, до усъвършенстване без сблъсък (срв. със Седларски 2009). Трябвало е, следователно, да се извърши преход от разбирането за статично равновесие на силите в естественото общество, поддържащо стабилността в дълги периоди от време (в този контекст новите политически и икономически формирания – партии, корпорации – първоначално са се явявали заплаха за обществения мир и ред) към представата за динамично равновесие – осигуряването на отворен достъп до същите тези организации се явява същинската гаранция за равновесие на силите, тъй като всяка група в обществото може свободно да формира представителни организации и да балансира влиянието на другите (подобно на еволюцията на разбирането на пазарното равновесие като динамично, породено от възможността за свободно участие на всички, вместо меркантилистичния страх от конкуренция, която може да наруши съществуващия баланс и да срине мотивацията за производство²²). Именно затова, поради новото разбиране за необходимостта от множество организации за осигуряване на правата на всички чрез равновесие на силите, от средата на XIX век многобройните формирания на не-елитите – синдикати, социалистически партии и движения, църковни организации – не са пре-

следвани, а са оставяни да се множат и развиват (North/Wallis/Weingast 2009, с. 192-193).

Авторите на изследването проследяват детайлно прехода от гласуване за партии, организирани около патронни отношения и личности, които целят да изместят старите управляващи със същите властови структури и похвати (Наполеон), към "зряла демокрация" на борба на идеи и платформи във Франция в началото на XIX век (North/Wallis/Weingast 2009, с. 220). Съществен за разбирането на съвременната институционална структура на САЩ е анализът по-нататък на ранната американска политическа система от XVIII век. Чартирането (даването на разрешение за основаване) на американските корпорации – също както на френските и английските по това време²³ – става на държавно равнище (федерално и щатско). Страхът тук първоначално е от възможността организирани икономически интереси да осигурят чрез фракции в сената дългосрочни икономически облаги. Впоследствие обаче се стига до тъкмо такава организация на политическия процес (North/Wallis/Weingast 2009, с. 231-236). Особено е, че в САЩ лицензите се раздават след определен момент не под натиска на елита, който настоява да участва в разпределението на нововъзникващите възможности за икономически ренти чрез разрешаване на корпоративни организации (както е във Франция), а за да се осигури равнове-

²² В меркантилистичния период конкурентното равновесие не е познато като стабилно състояние и затова се счита, че икономическата система се нуждае от строга регламентация от страна държавата, за да се опазят националните търговци и производители (вж. Ekelund/Hebert 1990, с. 57-60).

²³ Разрешението да се основе корпорация (дружество с ограничена отговорност и самостоятелно юридическо лице) се дава само от парламента със специална харта. Борбата срещу издаването на нови лицензи се води в парламента от лобитата на противниците – по-рано създадените корпорации-монополисти (например Банк ъф Ингланг, Източноиндийската компания и Южноморската компания). Всички други форми на сдружаване (събирателно дружество, съдружие) не представляват самостоятелни юридически лица, макар да се търсят заобиколни пътища за създаване на акционерни дружества с ограничена отговорност, които не са корпорации. Те обаче работят при висок риск от съдебно преследване (North/Wallis/Weingast 2009, с. 216-217).

сие между различните бизнес интереси и представящите ги в политиката фракции. Формират се партии, имащи за цел да осигурят политическото разрешение на конкретен частен инвестиционен проект – канал, банка, железопътна линия.

За разлика от Европа, където е по-евтино да се осигури подкрепящо мнозинство в парламента за дадено икономическо начинание чрез "купуването на гласовете" на вече избраните депутати, тук в ранното развитие на гържавната система се преминава към финансиране на кампании на партии и представители, гарантиращи подкрепа за даден икономически проект след като бъдат избрани. Така възникват "канални партии" или "банкови партии" в щатските законодателни органи, финансирани от рентите от дадено стопанско начинание. С обещанието, че поемайки изграждането на голямо инфраструктурно съоръжение с разрешението на гържавата, частните предприемачи ще спестят плащането на данъци от гражданите, подобни политически партии печелят одобрението на избирателите. Тъй като те внасят данъци в бюджета и подкрепят дейността на политическите представители, се възприемат като положително явление (North/Wallis/Weingast 2009, с. 235-236)²⁴. Преследва се идеалът на изграждане на инфраструктура и публични блага без гържавни разходи.

По-нататъшното развитие обаче включва появата на политически формирания, които се създават със специалната цел да извличат ползи от политическата подкрепа на различни икономически проекти. Чрез придобития значителен финансов ресурс те успяват да затвърдят присъст-

вието си в политическата власт, осигурявайки спираловидно нарастващо влияние и финансова възвръщаемост. Възникват добре организирани партии на национално равнище като съществуващата и днес демократическа партия в САЩ (North/Wallis/Weingast 2009, с. 236-237).

На този етап се проявява противоречие между икономическите и политическите интереси на избирателите – те са заинтересовани различни корпорации да построят пътища и друга инфраструктура (както и кредитни институти), която да улеснява достъпа им до пазарите и да повишава цената на земята им, без да се налага да плащат данъци; от друга страна обаче, описаната форма на политическо-икономическа симбиоза подкрепя представите за демокрация (North/Wallis/Weingast 2009, с. 238). За да се избегне узурпирането на властта от определени участници, решението е намерено в това, не да се унищожат корпорациите, а да се дава право на всеки, който пожелае, да създаде корпорация. По този начин се осигурява равновесие на интересите и намаляване на икономическите рентни за отделните конкуренти (до напълно свободен вход на банковия пазар в някои щати и по-късно, през 1830-те години, до узряване на идеята за пълно отпадане на дискреционните решения на легислативните органи относно създаването на корпорации и разрешаването на достъпа до пазари). Корпоративният процес се извежда извън политиката с цел прекратяване на възможностите (и стимулите) за корупция. С приемането на съответното законодателство през 40-те години (North/Wallis/Weingast 2009, с. 239-240) се институционализира отвореният

²⁴ И във Франция, и в Америка вноските на корпорациите в бюджета съставляват по това време около 20 % от всички гържавни приходи.

Статии

достъп до корпоративната организационна форма, подобно на този до партиите в политиката²⁵.

Външната конкуренция между организации допринася и за вътрешното обновление във всяка една от тях, ускорява раждането на нови идеи и сплотява членовете за постигане на общата цел. В случай, че на политическата или икономическата арена остане само един участник (монополист), ефективността намалява и/или се стига до разцепление в организацията (North/Wallis/Weingast 2009, с. 127). Разбирането за този начин на функциониране на системата на човешките организации постепенно се налага в мисловните модели и води до отмиране на идеята, че опонентът трябва да се унищожи, а напротив – необходима е лоялна конкуренция (опозиция) (North/Wallis/Weingast 2009, с.127-128). Побегителите в

изборите едва късно през XIX век в САЩ започват да приемат, че не трябва да се търси разрушение на противниците непосредствено след спечелването на властта, а да се запази моделът на съревнование пред избирателя. Същото се отнася и до целите на опозиционните партии (North/Wallis/Weingast 2009, с. 128).

Тъй като дългосрочно съществуващата неперсонална система може да поддържа достоверни обещания, тя по-лесно разрешава конфликти, гарантирайки бъдещи насрещни отстъпки между страните по постоянно възникващите противопоставяния – работници и работодатели, бедни и богати, един или друг регион, земеделие и индустрия (склучват се писани и неписани пактове на национално ниво между различните страни –North/Wallis/Weingast 2009, с. 135)²⁶. В сила, наред с

²⁵ С постепенни реформи през 1840-те и 1850-те се въвежда регистрационен режим за акционерни дружества (без нуждата от специално одобрение от властта) – самостоятелни юридически лица, а няколко години по-късно тези дружества получават правото на ограничена отговорност, подобно на по-ранните чартирани от парламента корпорации. Лавинообразно нараства (от 700 през 1843 г. до 10 000) количеството на регистрираните компании за 20 години. Броят на лицата, използващи привилегиите на законовия ред, административното обслужване и защита, само защото са граждани и са регистрирали своя организация – фирма или партия – нараства неимоверно, до на практика отворен достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 217-219). След реформите от 1856 г. в Англия, които позволяват създаването на дружества с ограничена отговорност само чрез регистрация, Франция попада под институционален натиск – френски фирми се регистрират в Англия, за да избегнат сложното одобрение на властта за корпорации във Франция (преди 1856 английски фирми са се регистрирали във Франция като командитни дружества, за да бъдат ограничено отговорни без разрешението на английския парламент). Френският парламент е принуден да приеме промени, които разрешават създаването на дружества с ограничена отговорност само чрез регистрация през 1867 г. Създаването на подобни фирми се превръща от привилегия в право. Броят им нараства с бързи темпове. Франция постепенно се трансформира в общество с отворен достъп (след падането на Наполеон III републиканците завземат властта, но вече не се опитват да потискат и да преследват физически политическите си врагове, а оставят опозицията активна. Слага се начало на политическия отворен достъп от съвременен тип – North/Wallis/Weingast 2009, с. 225-226).

²⁶ Авторите представят стопанскополитическото устройство на модерните западноевропейски държави като взаимноизгодна размяна между индустриалците и обществото: високи данъци за износните индустрии (препределящи облагите от икономическия растеж и правещи възможна значителната социална защита) срещу благоприятни условия за развитие на експортното производство – ограничаване на исканията за високи заплати, политическа стабилност (North/Wallis/Weingast 2009, с. 124). Пропорционалното представителство и коалиционните правителства като политически институции осигуряват запазването на статуквото и дългосрочната достоверност на подобно неписано споразумение, което гарантира сигурността на междуременно направените инвестиции. По подобен начин достоверността (надеждността) на склучваните споразумения в рамките на отворения достъп дава възможност и за други компромисни решения – например работната сила да се въздържа от искания за повишено заплащане, в замяна на по-високи данъци от корпоративния сектор за справяне с текущи фискални затруднения (North/Wallis/Weingast 2009, с. 124). Именно това доверие в институционалните форми и склучваните споразумения прави възможно поведението, при което рационалните играчи не следват своята непосредствена максимизираща стратегия (North/Wallis/Weingast 2009, с. 124-125), а сътрудничат с очакване на по-големи изгоди в бъдеще.

това, се оказва т.нар. *закон на Дюверже* ("Duverger's law", вж. Riker 1982, срв. с лемата на Хотелинг). Партиите (обикновено две при масовото провеждане на изборите в обществата с отворен достъп) трябва да омекотяват исканията за ренти от различни групи избиратели, за да могат да осигурят широко представителство на интереси. Ако си позволят екстремни политики (задоволяване на исканията на определена група избиратели), гласовете на всички останали избиратели ще бъдат отнети от другата партия (същото важи и при пропорционалното представителство, където партиите в общия случай не печелят пълно мнозинство и трябва да формират коалиции – за да бъдат желани коалиционни партньори, те трябва успешно да смекчават своите екстремни искания и да бъдат способни на компромиси)²⁷. Самите организирани групови интереси се въздържат от силно изявено извличане на ренти, тъй като в такъв случай биха привлекли вниманието на други групи, които могат да се противопоставят на подобно разпределение на обществените ресурси (т.е. налице е стратегическо поведение на участниците в системата – North/Wallis/Weingast 2009, с. 126, 128). Рентите при отворения достъп по правило са временни и се създават от Шумпетеров процес на съзидателно рушене в икономическата и политическата сфера, а не са постоянни и осигурени от политическия режим, както при затворените общества (North/Wallis/Weingast 2009, с. 142).

Ето защо за всички общества с отворен достъп (едновременно наличие на пазарна икономика и демокрация) са ха-

рактерни близки институционални решения за поддържане на горния комплекс от условия – разделение на властите, свобода на печата, на вероизповеданието, равен достъп до съдебната и бюрократичната (в смисъла на Вебер) системи²⁸, до пазарите, писани конституции, концентрация на правителството в достъпването на публични блага, а не частни, както при недемократичните режими) (North/Wallis/Weingast 2009, с. 115, 113, 117). Последните водят до "уголемяване" на държавата – но обратно на тесния либерален възглед²⁹ – същевременно гарантират наличието на широка маса от икономически активно население, участващо в пазарната обществена система. Предоставяните от управляващите публични блага поддържат съществуването на пазарите, явяват се допълнителни на тяхното действие. "Големите правителства не са отклонение от принципите на обществата с отворен достъп, а интегрална част от тези общества" (North/Wallis/Weingast 2009, с. 122). Авторите използват в подкрепа на това твърдение статистически данни, свидетелстващи, че колкото по-висок е доходът на глава от населението, толкова "по-голямо" е правителството като процент от брутният вътрешен продукт.

Норт, Уолис и Уайнгаст подчертават обаче и тук, че не всички държави, в които се провеждат многопартийни избори са общества с отворен достъп (вж. т.н. "*полиархии*" по Dahl 1971, цит. по North/Wallis/Weingast 2009, с. 137)³⁰. Дори да съществува конкуренция между няколко партии, достъпът на някои от тях до медийна изява или съдебна защита на

²⁷ Meltzer/Richard (1981) разработват модел, базиран на теоремата за медианния избирател (median voter), в който демокрацията води до равномерно разпределение доходите, защото дава възможност на средната и бедната класа да преразпределят чрез избори националния доход в тяхна полза. Acemoglu/Robinson (2006), от своя страна, разглеждат изборите като инструмент на богатите да се обвържат достоверно с обещание за разпределение на по-високия си доход към по-нискодоходните групи и така да бъдат избирани на власт в резултат на неформално сключен пакт (North/Wallis/Weingast 2009, с. 142).

²⁸ Срв. с описанието на късния градски цивилизационен период на всяка култура у Шпенглер ([1923] 1995).

²⁹ Вж. например Ранг (2009).

Статии

правата и пр. може да бъде ограничен (North/Wallis/Weingast 2009, с. 138) или техни членове да бъдат преследвани по изкуствено създадени предлози. В такива общества липсва изградено гражданско общество, чиито организации ефективно да контролират действията на властимащите. Тъй като няма функциониращи системи на безлично предоставяне на публични блага, се прибегва до популистки обещания и мерки. Съдилищата са корумпирани (North/Wallis/Weingast 2009, с. 138)³⁰, не съществува административен капацитет и желание за спазване на неперсонални правила (за да може да се "гаряват" публични услуги срещу лоялност, North/Wallis/Weingast 2009, с.143). Законите се пишат така, че да не позволяват стриктна проверка на изпълнението от страна на съдебната система и да разрешават дискреция на изпълнителната власт. Конкурентният механизъм едновременно в политическата и икономическата сфера, който осигурява дългосрочното равновесно състояние на динамична стабилност в отворените общества, "е даден на късо", изключен от верижата (North/Wallis/Weingast 2009, с. 138). В обществата с ограничен достъп на държавни служители, синдикати и учители се дават привилегировани постове с високи заплати, за да се контролира възникването на недоволно гражданско общество. Резултатът са макро-

икономически дисбаланси и често колапс на режимите (Африка, Латинка Америка, North/Wallis/Weingast 2009, с.143). Изолирайки ги от конкурентния натиск на пазарите, държавата лишава гражданите от стимули да работят и инвестират³². Такава форма на преразпределение има много по-сериозни икономически последици от преразпределението в рамките на социалните системи на обществата с отворен достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 138).

Макар в много затворени общества да има пазари, входът и конкуренцията на тях всъщност са ограничени. Появата на нови възможности за печалба или извличане на ренти се усвояват от властимащите. Привилегиите изкривяват ценовите сигнали на пазарите (цените не отразяват пределните разходи, North/Wallis/Weingast 2009, с. 139-140). Когато не съществуват конкурентни пазари с мобилни ресурси, не е възможна обратната връзка, реакция на провежданата от правителството политика и следователно липсва коректив към ефективно поведение. Привидно същите елементи на икономическата и политическата система (пазар, избори, сдружения) са организирани по различен начин в двата вида системи³³. Едни и същи институции дават различни резултати в отворени и затворени общества³⁴. Тъй като публичните блага не разпределят равномерно и неперсонално

³⁰ За да функционира демократичният ред е необходимо институцията на изборите да бъде вградена в цялостен комплекс от социални споразумения, които гарантират контрола на избирателите над избраните, да ограничават корупцията, чрез конкуренцията – подобно на ценовата система в икономиката – да осигурят обратна връзка към управляващите, които на нейна база да внасят корекции във водената политика, както и да ограничават кръга от мерки, които могат да предприемат без политически последици. Тези елементи липсват при ограничени достъп, въпреки че може да се провеждат парламентарни и президентски избори. Така например се въвеждат ограничения на свободата да се формират организации от опозиционно настроени групи, на свободата на пресата, на равните възможности за конкуренция на изборите (North/Wallis/Weingast 2009, с. 265-267).

³¹ Ако съдебната система не работи на принципите на отворения достъп и равнопоставеността пред закона, приетите от законодателния орган нормативни актове няма да бъдат налагани. Нещо повече, така нейната де факто функция като баланс на изпълнителната власт е отслабена, както се наблюдава в привидните демокрации в общества с ограничен достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 267).

³² Вж. казуса на гръцката икономическа криза от последните години.

³³ В натуралните общества управлението включва много повече от само формалната структура на държавата, тъй като обхваща неформалното разпределение на контрола над въоръжените сили между групите, които могат да упражняват насилие и механизмите за поддържане на баланс между тях. Така външната помощ за правителствените служители в някои развиващи се страни за въвеждане на отворен достъп логично се натъква на липса на политическа воля да бъдат осъществени реформи. Често западните държави и международни организации трябва да подсилят позицията на един от участниците в управляващата коалиция, за да разчитат на стабилен партньор в тези държави (North/Wallis/Weingast 2009, с. 268).

предимствата на пазарната икономика в затворените общества, трудно просъществуват мисловни модели за равенство между хората в достъпа³⁵. Напротив, гражданите са готови да подкрепят популисти в името на обещавана справедливост чрез отнемане на благосъстояние от непропорционално забогателите членове на елита (North/Wallis/Weingast 2009, с. 139)³⁶.

Заклучение. Икономическа ефективност и политическа система

Новопоявилите се икономически възможности с Великите географски открития се усвояват от обществата с ограничен достъп по типичния за тях начин – с държавно създадени монополи (като Източноиндийската компания и основаните от Колбер френски държавни дружества), т.е. с ограничаване на достъпа само за приближени до властта лица, които в замяна на дадените възможности за печалба, предоставят финансова (и военна подкрепа) за кралете (North/Wallis/Weingast 2009, с. 168). Но в историята обществата с отворен достъп печелят дългосрочните военни противопоставяния, защото по-лесно привличат ресурси назаем поради по-голяма-

та достоверност на обещанията, че ще ги върнат (свързани са с държавната система като цяло, а не в зависимост от волята на тоталитарния владетел). Следователно те могат да разсрочат плащанията в дълъг период и при по-ниски лихви, съответно могат да си позволят по-ниско данъчно бреме за покриването на дълговете (North/Wallis/Weingast 2009, с. 132). Такива общества са макроикономически по-стабилни. При отворен достъп необходимостта от данъчни постъпления като източник на ресурси за осъществяваните политики задължава управляващата партия да постави икономическия просперитет като свой основен фокус, независимо, че може да има други приоритети. Ако не успее да го постигне, обикновено бива изместена от някоя от останалите политически сили (North/Wallis/Weingast 2009, с. 129). В това отношение осигуряването на ренти за избрани членове на коалицията се явява нееднозначно, намалявайки облагаемата основа при свиването на икономическата активност. С по-малкото разполагаеми средства управляващите не могат да изпълняват обещаните облаги на членовете на поддържащата ги коалиция от организирани интереси и с това не получават по-нататъшна подкрепа.

³⁴ Още през XIX в. гражданите на Англия, Франция и САЩ чрез специфични за всяка страна институционални решения получават неперсонално дефинирани и гарантирани права, както и са вградени (embedded) в система от социални договорености, позволяваща неперсонални взаимодействия. При допускане на отворен достъп и конкуренция до такива институции, създадени при ограничен достъп като английския парламент или корпорациите, резултатите от дейността им започват съществено да се отличават. Обратно, възприетите по техен модел институции в други държави не водят веднага до отворен достъп. Интересите на управляващия елит могат да бъдат обслужвани и в условия на парламентарна демокрация, писани конституции, право на основаване на частни корпорации. Такива естествени общества дори могат да работят по-добре именно като затворени с помощта на привнесените институции (нарастват мащабите на разполагаемите за елита ренти – North/Wallis/Weingast 2009, с. 257).

³⁵ Обществата с ограничен достъп в общия случай изглеждат силно корумпирани за наблюдатели от отвореното общество, но гарантирането на привилегии е начин на функциониране на тази обществена структура, където интересите на влиятелни групи трябва да бъдат осигурени, за да се запази стабилността и неприлагането на насилие. Авторите обаче не изхождат от позицията, че натуралните общества са нередно организирани – голямото мнозинство от държави по света и днес са базирани на техните принципи – те успяват да осигурят контрол над насилието и относително дългосрочна стабилност, каквато всъщност е тяхната цел (North/Wallis/Weingast 2009, с. 269).

³⁶ Един начин за емпирична проверка на хипотезите тук е да се провери влиянието на личността на даден лидер – правителствен ръководител – върху стопанската и политическа обстановка в определено общество. Колкото по-близо до отворения достъп е то, толкова по-малко влияние имат отделните ръководни личности. Например здравословното състояние на Сухарто повлиява съществено на цената на икономическите активи в Индонезия (North/Wallis/Weingast 2009, с. 263).

Политики, целящи създаването на условия за извличане на ренти, влошават освен това конкурентното положение на страната на международните пазари, като намалява ефективността (увеличава разходите) на производството (North/Wallis/Weingast 2009, с. 130). Така, при политически системи с отворен достъп, поддържането на рентни практики от управляващата партия намалява шансовете ѝ за преизбиране, защото води до икономическа неефективност, спад на приходите в хазната, намаляващи бюджети и недоволство сред гражданите, което дава шанс на другите партии. Мобилните фактори на производство напускат страната (North/Wallis/Weingast 2009, с. 133). Същевременно непрекъснато е налице възможността икономически организации да станат политически активни, създавайки алтернативна политическа платформа, която да привлече гласовете на следващи избори и да замени управляващата. За властимащите съществува корективът на конкуренцията и съответно стремежът да отразяват в политиките си актуалните интереси на икономическите агенти, за да не доведат сами до възникването на по-успешни политически проекти.

Авторите посочват, че конкурентните пазари водят до равномерно разпределение на ползите от своето повишаващо ефективността действие – когато на един пазар се търси повече работна сила, заплатите на всички останали също се увеличават. Икономическият механизъм води по подобен начин до общо нарастване на

производителността (North/Wallis/Weingast 2009, с. 130). Свободните пазари намират решения за проблеми, които често са хронични за затворените общества и поддържат усилията на управляващите да утвържат властта (North/Wallis/Weingast 2009, с. 135). Норт, Уолс и Уайнгаст използват в подкрепа на тази теза *дарвинистки аргумент*: в отворените общества се генерират повече конкуриращи се идеи за справяне с непрекъснато появяващите се проблеми и заплахи, затова оцеляването им е по-сигурно. При политическа конкуренция всеки участник има интерес да предлага нови, по-успешни идеи, да разобличи слабостите в противниците си. При затворения достъп допуснатите да предлагат решения на проблемите са ограничен кръг (North/Wallis/Weingast 2009, с. 134). С отварянето на достъпа в различните отрасли на стопанството започва свободното движение на капитали и труд към по-ефективни приложения, с което се дава началото на съвременните высокопродуктивни общества с постоянен среден годишен ръст от 1-1,2 % след 1850 (с изключение на годините на войни и голямата депресия през 20-те и 30-те)³⁷ (North/Wallis/Weingast 2009, с. 248)³⁸.

Особено важно за дългосрочната стабилност на пазарната система е обстоятелството, че Шумпетеровото *"съзидателно рушене"*³⁹ постоянно променя политическите интереси, които настояват за представителство в институциите (North/Wallis/Weingast 2009, с. 116). Така рядко дадена управляваща група може да съумее да се задържи на власт дълго. Създават се нови политически орга-

³⁷ Производителността в селското стопанство нараства също, както и тази в индустрията, което води до намаляване на дела на заетото население в селското стопанство, но, от друга страна – до растеж на продукцията.

³⁸ Бързото икономическо развитие на модерните западни общества се дължи не толкова на увеличаването на темповете на растеж в сравнение с по-ранни исторически епохи, колкото на отстраняването на периодите на силен икономически спад, следвали всеки растеж в миналото на човешките цивилизации (North/Wallis/Weingast 2009, с. 252). Средството за гарантиране на тази устойчивост, Норт, Уолс и Уайнгаст виждат, подобно на Фукуяма, в обществата с отворен достъп, които допускат конкуренция на идеи ("поощряват експериментирането") и в Хайеков/Дарвинов смисъл осигуряват оцеляване само на най-ефективните институционални форми. Традиционните общества са били много по-малко гъвкави при промени в средата, включително самопричинени от човешката дейност и изменение в условията на живот.

³⁹ Непрекъснатият процес на обновление в конкурентната среда – нови продукти, нова организация на производството, канали на разпространение и т.н., които същевременно превръщат старите в ненужни (вж. Schumpeter [1947] 1993).

низации, които канализират новоформиралите се интереси и влизат в конкурентна политическа борба с останалите, като често успяват да ги изтласкат, ако – в очите на носителите на новите интереси – са по-пригодени към променените условия (North/Wallis/Weingast 2009, с. 125). "Съзидателното рушене" не може да съществува в обществата със затворен достъп, защото промените заплашват разпределението на рентите, поддържащи баланса на силите. Докато при затворения достъп за баланс на силите и оттам за стабилност на системата се използва разпределението на рентите от икономическата и политическата система, при отвореното общество този структурозапазващ механизъм е заменен от конкуренцията – стабилността е гарантирана от факта, че никой властващ няма да остане твърде дълго монополист в политическата или икономическата власт, тъй като е принуден непрекъснато да се конкурира и в двете сфери (икономика и политика) с голям брой други участници – т.е. не може лесно да концентрира ренти в своите ръце (North/Wallis/Weingast 2009, с. 116-117, 121). "Съзидателното рушене" при децентрализираното вземане на решения в обществата с отворен достъп и конкуренция е предпоставка за дългосрочната им *адаптивна ефективност*⁴⁰. В натуралните общества решенията на проблемите са ограничени само до идеите на малкото членове на управляващия елит, които освен това отхвърлят голяма част от възможните пътища, само защото заплашват личната им позиция. Така е възможно сключването на персонални договори, които ограничават прогреса в името на стабилността (North/Wallis/Weingast 2009, с. 253-254; вж. също Седларски 2009; 2011b; 2009b).

За разлика от Шумпетер, който омаловажава описаните последици от конкурентния процес в политическата сфера и затова предвижда краха на капитализма, позицията на Норт, Уолс и Уайнгаст съвпада с тази на Фукуяма (2006). Тук системата на едновременна пазарна и политическа конкуренция

може да съществува в продължителни исторически периоди. Противно на Фукуяма обаче, авторите считат, че обществата не се развиват непременно в посока на отворен достъп, а това е по-скоро случайно стечение на обстоятелствата в модерните западни общества (North/Wallis/Weingast 2009, с. 254-255). Личните договорености в рамките на управляващия елит винаги доминират като стратегия (поради интересите на самите управляващи) решенията за преминаване към отворен достъп, освен при много редки обстоятелства като случилите се през изминалите векове в Западния свят. Така например притежаването на дялове в гружество с ограничена отговорност или акции може да започне като привилегия за елита, но ако е в интерес на същите тези притежатели да се разреши безличното търгуване с ценни книжа, което да увеличи цената на дяровете от тях дялове, то тогава може да се очаква такава търговия да бъде разрешена. Като следствие би се появил и интерес у елитите да подкрепят свободното (анонимно) създаване на корпорации.

По същия начин – при определени условия – може да се окаже в тяхна полза разрешаването на масови политически партии. Ключовият елемент в представената тук парадигма е достоверната поддръжка (при интерес на елитите) на безличното сдружаване в организации, както и размяната без оглед на личността, които осигуряват мащабите на икономическите и политическите процеси в модерните общества (North/Wallis/Weingast 2009, с. 256). Точно с какви институции това ще стане, може да бъде различно в отделните общества. Привнасянето на чужди готови решения обикновено не сработва. В тази връзка препоръките на икономистите за стимулиране на икономическото развитие и растеж в страните от третия свят – включващи свободни пазари, по-малко регулации, намаляване на монополите,

⁴⁰ Понятието "adaptive efficiency" е използвано от Hayek (1960) и North (2005 – срв. с North/Wallis/Weingast 2009, с. 146).

законов неперсонален ред, добре дефинирани и гарантирани имуществени права, публични блага като образование и политически свободи, често водят до обратни резултати – дестабилизация и влошаване на икономическото положение на населението, тъй като не се съобразяват с логиката на затворения достъп (North/Wallis/Weingast 2009, с. 264). Необходимо е, първо, на отделните групировки, разполагащи с възможности за насилие, да се осигури персонален стимул да участват в промените при запазване на мира (лидерите на тези фракции нито могат, нито имат интерес да поемат достоверни ангажменти по съществени икономически и политически въпроси на основата на неперсонални договарености, тъй като липсват подкрепящите елементи на отворения достъп, в които да бъдат въградени действията им). Горните мерки – напротив – ограничават възможностите за равновесно разпределение на рентите между влиятелните субекти и заплашват стабилността. Разпространените мисловни модели също правят заимстваните наготово институции нефункционални и даже вредни в условията на установения натурален ред и равновесие на силите.

Така, с обвързването в единна аналитична схема на контрола върху насилието, равновесието на интересите на коалицията от елити, гарантираща мира и възможността за преминаване към социални отношения без оглед на конкретната личност, в модерните изследвания в областта на новата стопанска история като това на Норт, Уолис и Уайнгаст се прави заявка за обединяване на усилията на политическата наука и икономиката за анализиране на тесните връзки между историческото налагане на конкурентните пазари и демократичния политически ред. Поради привидната независимост на икономическата и политическата сфера в обществата с отворен достъп, фокусът във всяка от двете науки се е концентрирал върху частната проблематика, игнорирайки ползите от допълва-

щото знание на другата. Изследвания като разгледаното тук проправят пътя към създаването на модерна политическа икономия, която на основата на съвременен аналитичен апарат синтезира постиженията в обществените науки от последните десетилетия с ранната традиция на икономическите учения и прави възможни обосновани препоръки за ускоряването на икономическото развитие в конкретни социални условия.

Литература:

1. Леонидов, А. (2000) *Ордолиберализъм. Социално пазарно стопанство. Трансформация*. София, Изд. ЛиК.
2. Ранг, А. (2009) "Капитализмът – непознатият идеал". София
3. Седларски, Т. (2011), "Несвободното възникване на свободния пазар – 'Великата трансформация' на Карл Полани", *Икономическа мисъл*, 1/2011, с. 51-72.
4. Седларски, Т. (2011b), "Барииери прег ефективния институционен избор: Защо невинаги се налагат икономически най-целесъобразните институции", *Годишник на Стопанския факултет на СУ "Св. Климент Охридски"*, том 9, с. 205-229.
5. Седларски, Т. (2009) "Неформални институции, идеологии и транзакционни разходи", *Социологически проблеми*, 3-4/2009, с. 139-155.
6. Седларски, Т. (2009b), "Когнитивни аспекти на транзакционните разходи", *Годишник на Стопански факултет на СУ "Св. Климент Охридски"*, том 8, с. 201-221.
7. Фукуяма, Ф. (2006 [1992]) *Краят на историята и последният човек*. София, Обсидиан.
8. Фукуяма, Ф. (2004) *Строежът на държавата. Управление и световен ред през XXI век*. София, Обсидиан.
9. Шпенглер, О. (1995): *Залезът на Запада*, т. I и II. София. Превод от: Spengler, O. (1923): *Der Untergang des Abendlandes*. Muenchen.
10. Acemoglu, D., / J. A. Robinson (2006) *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. New York: Cambridge University Press.

11. Bates, R. H. (2001). *Prosperity and Violence: The Political Economy of Development*. New York: W. W. Norton.
12. Dahl, R. A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, CT, Yale University Press.
13. Ekelund, R. B. Jr. / Hebert, R. F. (1990) A History of Economic Thought and Method. Third Edition. Singapore, McGraw-Hill.
14. Engerman, S. E. / K. L. Sokoloff (2005) Colonialism, Inequality, and Longrun Paths of Development. NBER Working Paper 11057.
15. Frank, R. H. (1985) *Choosing the Right Pond: Human Behavior and the Quest for Status*. New York, Oxford University Press.
16. Furubotn, E. / Richter, R. (2010), "The New Institutional Economics of Markets: An Introduction" in: Furubotn, E. / Richter R. (Eds.) *The New Institutional Economics of Markets*, Cheltenham, UK, Edward Elgar.
17. Greif, A. (2008) Coercion and Exchange: How Did Markets Evolve? WP, Stanford University (November 19, 2008). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1304204>.
18. Greif, A. (1989) Reputation and Coalitions in Medieval Trade: Evidence on the Maghribi Traders, *Journal of Economic History* 49(4):857–882.
19. Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. Chicago, University of Chicago Press.
20. Meltzer, A. H. / Richard, S. F. (1981). A Rational Theory of the Size of Government. *Journal of Political Economy*, 89(5), 914–927.
21. North, D. C. (2005) *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton, N.J., Princeton University Press.
22. North, D. C. / J. J. Wallis / B. R. Weingast (2009) *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge, Cambridge University Press.
23. North, D. C. / R. P. Thomas (1973) *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Richter, R. (2011) "The New Institutional Economics of 'The Market Itself'. An Attempted

- Answer to a Complaint by Ronald Coase", *Historical Social Research*, Vol. 36, No. 3 (2011), 34-54.
25. Richter, R. (2011b) "German 'Ordnungstheorie' from the Perspective of the New Institutional Economics", manuscript, Universitaet des Saarlandes, Saarbruecken, Germany. Available at: www.uni-saarland.de/fak1/fr12/richter/publ/Ordnungstheorie13neu.pdf
26. Richter, R. (2007), "Views and Comments on the New Institutional Economics of Markets: The Market as Organization". *Journal of Institutional and Theoretical Economics JITE*, 163(3): 483–492, September 2007.
27. Riker, William H. (1982b). The Two Party System and Duverger's law: An Essay in the History of Political Science. *American Political Science Review*, 76(4), 753–766.
28. Schumpeter, J. A. (1993 [1947]) *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*. Tuebingen/Basel, Francke.
29. Schmidtchen, D. (1984) "German 'Ordnungspolitik' as Institutional Choice", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft/Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 140, 54-70.
30. Swedberg, R., "Markets as Social Structures", in: Smelser, N. J. and R. Swedberg (eds.) *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1994, pp. 255-282.
31. Tilly, Charles. (1992). *Coercion, Capital, and European States: 990-1992*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
32. Weingast, B. R. (1995) "The Economic Role of Political Institutions: Market Preserving Federalism and Economic Development", *Journal of Law, Economics, and Organization* 11: 1-31.
33. Weingast, B. R. (1993) "Constitutions as Governance Structures: The Political Foundations of Secure Markets", *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 149: 286–311.